

ZŘÍZENÍ A HISTORIE ČESKÉHO ODDĚLENÍ KONZULTAČNÍ KNIHOVNY VE VATIKÁNU

Zlatuše Kukánová

V souvislosti se založením Českého historického ústavu v Římě bylo a ještě bude třeba řešit řadu organizačních a odborných otázek. Aby mohl ústav fungovat na solidní vědecké úrovni a aby byl důstojným pokračovatelem svého předchůdce, bude muset navázat na výzkum několika generací archivářů a historiků. Prvořadým úkolem bude obnovení jeho odborné knihovny a během dalších let možná i spolupodíl při doplňování českého oddělení konzultační knihovny ve Vatikánu.

Při studiu historie českých výzkumů v zahraničních archivech narazíme na řadu jmen pracovníků bývalého Archivu země České a Archivu ministerstva vnitra.¹ Jedním z prvních českých badatelů ve vatikánských archivech, vydávajících svědectví o kulturním a politickém vývoji v Evropě, byl všem dobře známý Hynek Kollmann, autor několikasvazkové edice pramenů k českým náboženským dějinám první poloviny 17. století, která vznikla na základě jeho studia v archivu Kongregace Propagandy fide.² Málokomu je však známo, že právě on má určitý podíl na zřízení českého oddělení Leoninské knihovny v Římě.

Dříve než se dostaneme k samotnému založení knihovny, zmíníme se v krátkosti o počátcích výzkumu našich historiků ve vatikánském archivu. Jeho sbírky a fondy zůstávaly většině badatelů až na nemnohé výjimky uzavřeny. K obratu došlo teprve v osmdesátých letech 19. století po rozhodnutí papeže Lva XIII. zpřístupnit archiv vědecké veřejnosti. Do Říma začali přicházet odborníci z různých míst Evropy, aby zkoumali dosud neznámé prameny a hledali odpovědi na nezodpovězené otázky. Tehdy zde byla založena řada vědeckých ústavů, jež vytvářely odborné a materiální zázemí pro jednotlivé badatele a vzájemně si vyměňovaly získané poznatky a informace. Přístup k bohatému množství pramenů k našim národním dějinám umožnil Čechům Rakouský historický ústav poprvé v roce 1887. Od té doby vysílal Zemský výbor Království českého každoročně na vlastní náklady alespoň jednoho stipendistu ke studiu bohemik v římských a dalších italských archivech. Z jejich záznamů a poznatků vzešlo potom několik důležitých a cenných edic pramenů a nejrozličnějších historických statí, obohacujících českou historiografii.³ Řada dosud nevydaných a odborně příliš nevyužívaných pramenů, excerpovaných několika generacemi archivářů a historiků, je uložena ve Státním ústředním archivu v Praze v takzvané Sbirce přepisů z domácích a zahraničních archivů.

Podnět k rozšíření odborné knihovny vyšel od tehdejšího papeže Lva XIII. na začátku devadesátých let 19. století. Byl to promyšlený tah, uspokojující všechny zúčastněné. Na jedné straně byla v knihovně soustředěna největší a nejunikátnější sbírka historické a vlastivědné literatury z celé Evropy a na druhé straně tak vznikly ve Vatikánu historické příruční knihovny k potřebě badatelů jednotlivých zemí a ústavů.

Informaci o připravovaném vatikánském projektu, který napomohl světové proslulosti knihovny, podal do Prahy jeden z prvních stipendistů Hynek Kollmann. Jeho zprávu projednával Zemský výbor již v roce 1892, definitivně ve prospěch knihovny rozhodl na svých zasedáních dne 18. ledna a 2. března 1893.⁴ Povolil také obstarání knih, jejich svázání a pravidelné doplňování novými svazky. Historická zemská komise společně se zemským archivem měly navrhnout seznam knih. Po jeho schválení bylo z dotace, určené na studium ve vatikánských archivech, vyčleněno pět set zlatých. Brzy se však ukázalo, že tato částka bude překročena.

Za nákup knih, vazbu a poštovné vydal Zemský výbor více než 780 zlatých. Z toho bylo vyplaceno necelých 350 zlatých za knihy knihkupci Františku Řivnáčovi a téměř 424 zlatých za jejich svázání knihaři Karlu Justovi.⁵ Část knih byla také získána darem přímo od autorů, další publikace věnovaly vědecké ústavy a spolky. Z řady dárců, kteří v počátcích přispěli edicemi a časopisy, musíme zmínit alespoň Hermenegilda Jirečka,⁶ Archiv země České, Jednotu českých filologů a Právnickou jednotu. Zemský archiv zásobil knihovnu svými edicemi, filologové věnovali osmnáct ročníků Listů filologických a Právnická jednota dvacet pět svazků časopisu Právník. Velkou pozornost, věnovanou celé akci, podtrhuje skutečnost, že zakoupené a darované svazky byly opatřeny jednotnou vazbou se symbolem Českého království na hřbetě. Údaje o počtu knih se v pramenech rozcházejí a pohybují se od 114 do 116 děl ve 283 až 315 svazcích.

Veškeré knihy byly připraveny k odeslání již v červnu roku 1893. Archiváři Hynek Kollmann a Ladislav Klicman však v té době odjížděli ze Říma domů a zásilka by je tam už nezastihla, proto bylo její odeslání odsunuto až do doby, kdy se badatel Klicman vypravil znovu do Itálie. Hynek Kollmann se s neodeslanými knihami setkal ještě v zemském archivu, kam nastoupil po svém návratu z Vatikánu.⁷ A tak knihkupec Řivnáč vypravil svazky na adresu „Biblioteca Leonina di consultazione in Roma, Vaticano“ až v září téhož roku. Současně s nimi byl správě knihovny zaslán český a italský seznam a účty všech vydání, spojených s instalací knih v Římě a doprovodný dopis, týkající se především uložení literatury.

Zásilka, zabalená do dvou pevných beden, dorazila na místo určení dne 4. prosince roku 1893 a o patnáct dní později byla instalována Ladislavem Klicmanem

v oddělení, vyhrazeném pro knihy Království českého a označeném „Bohemia“.⁸ Došlé svazky byly pak na místě rozděleny do pěti hlavních tematických oddílů. V prvním byly edice pramenů, ve druhém knihy o historii národa, země a o jednotlivých důležitých obdobích, ve třetím dějiny církevní, právní a kulturní, ve čtvrtém svazky k regionální historii a dějinám měst a v posledním byly umístěny publikace vědeckých ústavů, historické spisy, jazykovědné knihy a časopisy.

O tom, že se naše knihovna v Římě dobře uvedla a ujala, svědčí Klicmanova zpráva do Prahy z konce prosince. Píše v ní: „Vyniká knihovna česká vedle úsudku povolaných znalců jak počtem, tak i skvostnou úpravou knih nad veškeré ostatní sbírky Rakouska i cizozemská. Dar království Českého reprezentuje se velmi krásně. V celé Austria-Ungheria (ani uherské nevyjímaje) nemá sobě rovna a co se úhlednosti týče, mezi dary jednotlivých zemí jen Bádenský může se mu stavěti po bok, a ten není tak četný.“⁹

Ještě před zasláním první oficiální zásilky knih byly v Římě v konzultační knihovně českého oddělení deponovány některé dary. Protože se většinou jednalo o nevázané knihy, nezřídka o duplikáty, musel Klicman přistoupit po dohodě se správou vatikánské knihovny k jejich revizi. Vybral svazky k vazbě, doporučil její druh, nápisy a zapůjčil k výzdobě razidlo se zemským znakem. Dodatečnou vazbu financovala knihovna a výjimečně (nejspíš z estetických důvodů) netrvala na umístění nápisu „Biblioteca apostolica Vaticana“, jak tomu bylo ve všech ostatních případech.

Zemský výbor v roce 1894 uvolnil ze svého rozpočtu zemskému archivu sto zlatých na nákup, vazbu a zaslání knih do Vatikánu.¹⁰

Zpočátku byly knihy vypravovány každý rok podle toho, zda byl v Římě nějaký český stipendista. Pravidelné vyúčtování jejich nákupu předkládal Zemskému výboru ředitel archivu dr. František Dvorský a jeho nástupce dr. Vojtěch Nováček. Vazbu a nákup knih obstarávaly osvědčené firmy Just a Řivnáč. Zásilky do Leoninské knihovny dotovali vedle zemského archivu svými dary jednotlivci, instituce a různé spolky.¹¹ Podíl archivu na budování českého oddělení vatikánské knihovny ocenil tehdejší papež Pius X., který věnoval v dubnu roku 1905 jejím prostřednictvím archivu několik svazků.

V únoru roku 1914 byly odeslány hromadně publikace za léta 1908 až 1913. Vývoj politických událostí zasáhl negativně do dalšího osudu knihovny. Po vypuknutí první světové války nastala nucená přestávka v historickém výzkumu a samozřejmě také v předávání publikací. V rozpočtu Zemského výboru byla dokonce zrušena položka na udržování knihovny. Přesto zemský archiv shromažďoval a připravoval během války nové svazky pro příští zásilku.

Konec první světové války však neznamenal obnovení přerušených styků na původní úrovni. Rozpad Rakousko-Uherska přinesl nástupnickým státům řadu

problémů, které se nevyhnuly ani řešení vědeckých úkolů bývalé monarchie a organizaci studijních cest a pobytů v italských archivech. Osud historických výzkumů a knihovny do jisté míry ovlivnily poměrně napjaté vztahy mezi nově vzniklou Československou republikou a Papežskou stolicí, vyvolané vnitropolitickým vývojem, nepodporujícím tradiční český a slovenský katolicismus.¹² Pozitivní roli v řadě jednání sehrál historik dr. Kamil Krofta, náš velvyslanec ve Vatikánu. Ten při svých jednáních využíval znalostí tamního prostředí, s nímž přišel do styku už při studijních pobytech. Československo neúspěšně uplatňovalo ústy svého vyslance nárok na vydání knih bývalého rakouského ústavu pro historická studia s odůvodněním, že byly dotovány ze společných peněz. Po letech diskusí a posuzování nejrůznějších návrhů se díky ministerstvu školství a národní osvěty podařilo vytvořit i finanční podmínky pro založení a činnost Československého historického ústavu v Římě.

Již v roce 1920 žádal ministra školství prefekt Vatikánské knihovny mons. Giovanni Mercati o další doplňování českého oddělení knihovny, jež bylo po řadu válečných let přerušeno. O tom, že si ministerstvo uvědomovalo význam tohoto podniku, svědčí i následující vyjádření jeho úředníka dr. Zdeňka Wirtha: „Věc má zajisté za dnešních poměrů nemalý význam jak pro zahraniční vědeckou reprezentaci našeho státu tak pro budoucí české badatele a členy Československého historického ústavu v Římě“.¹³ Proto byly brzy kontaktovány zemský výbor a zemský archiv. Do rozpočtu zemského výboru na rok 1921 byla opět zařazena položka na získávání knih. První publikace byly vypraveny z Prahy již v roce 1922. Pokračovalo se v doplňování slovníků (například Masarykova slovníku naučného a Podlahova Slovníku bohovědného) a odborných časopisů. Řadu výtisků darovaly Česká akademie věd a umění, Královská česká společnost nauk, ministerstvo školství a národní osvěty, Filosofická fakulta University Karlovy v Praze, Filosofická fakulta Masarykovy university v Brně, spolek Dědictví sv. Prokopa a mnoho dalších institucí. Samozřejmě mezi nimi nechyběly historické svazky a edice, vydávané Archivem hlavního města Prahy, kapitulním archivem, Moravským zemským archivem a Archivem země české.¹⁴ Všechny dary se pečlivě zaznamenávaly do seznamů, vedených jak ve Vatikánu, tak v zemském archivu. V roce 1929 bylo podle archivního evidenčního seznamu v Římě celkem asi 1400 svazků. Papež Pius XI. ocenil práci archivářů při vytváření knihovního fondu a na návrh prefekta mons. Giovanni Mercatiho věnoval zemskému archivu vzácnou diplomatickou edici nejstarších papežských papyrových listin *Pontificum Romanorum diplomata papyracea*.¹⁵

I ve třicátých letech bylo po dohodě mezi ministerstvem školství a národní osvěty a Českým zemským výborem doplňováno československé oddělení vatikánské konzultační knihovny. Archiv země České stále shromažďoval darované a zakoupené knihy a zajišťoval jejich jednotnou polokoženou vazbu. Koncem

roku 1933 se podle evidence zemského archivu nacházelo v Leoninské knihovně přes tisíc šet set svazků.¹⁶ Větší množství odborných knih a periodik bylo odesláno v letech 1936 a 1937, vatikánská knihovna potvrdila v roce 1936 přijetí osmdesáti šesti publikací. Tehdy se k řadě osvědčených dárců z předchozích let připojila Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci, Královská česká společnost nauk v Praze, benediktinské opatství v Břevnově, konvent řádu dominikánů v Praze a další instituce. Postupně se rozšiřoval a rozrůstal i počet významných kulturních osobností, které věnovaly autorské výtisky. Byli to například prof. dr. Augustin Neumann, prof. dr. Jan Kapras a prof. dr. František Hrubý.¹⁷

V průběhu třicátých let také došlo ke změně v organizaci knihovny. Na rozdíl od původního členění do pěti okruhů, byly knihy rozděleny do třinácti tematických celků. V prvních dvou oddílech byly soustředěny edice pramenů, dále následovaly svazky, týkající se obecných dějin, dějin zemí a církevní správy. Historickým časopisům, bibliografiím, biografiím, genealogii, topografií, geografií, umění, archeologii a etnografií bylo vyhrazeno celkem pět oddělení knihovny. V posledních třech oddílech byly deponovány publikace k dějinám státu a práva, literární a jazykovědné studie a práce různých vědeckých ústavů a společností. Knihy velkých formátů byly uloženy zvlášť pod označením „Folio“. Nové uspořádání konzulační knihovny, které mělo badatelům umožnit rychlejší orientaci ve velkém souboru, však nenabízelo uživatelům veškerou československou produkci. Řada odborných publikací z ní byla vyňata a soustředěna společně se studiemi jiných zahraničních autorů v dalších uměle vytvořených oddílech. Tak byly například Gollovy, Tomkovy a Wintrovy práce o pražské univerzitě zařazeny do velkého oddělení „Universita“.

Převratný politický vývoj v Evropě uspil konec činnosti našeho historického ústavu. Proto je celkem symbolické deponování Kollmannových Akt Propagandy fide v Leoninské knihovně v roce 1939, to je těsně před uzavřením ústavu. Podle posledních známých informací z roku 1941 byl rozsah svazků, uložených v československém oddělení konzultační knihovny kolem čtyřiceti běžných metrů.¹⁸ Válečné události již podruhé negativně zasáhly do dalšího osudu knihovny a pozastavily odesílání nových zásilek. Vzhledem k omezení činnosti historického ústavu v Římě a k složité personální situaci v zemském archivu nebylo možné pokračovat v péči o publikace Vatikánské knihovny.

Výraznou změnu nepřinesl ani dlouho očekávaný konec druhé světové války. Během velmi krátkého poválečného období se Archivu země České nepodařilo navázat na předchozí úspěšnou tradici. Jeho nástupce, Státní ústřední archiv, řadu podniků a závazků svých předchůdců z různých důvodů nepřevzal. Celkový nezájem společnosti o systematický vatikánský výzkum se projevil i tím, že žádný z vědeckých ústavů nezařadil do svého pracovního plánu úkol doplňovat

naši konzultační knihovnu. Pokud se v posledních čtyřiceti letech objevily ve Vatikánské knihovně některé české odborné publikace (edice pramenů či historické studie), stalo se tak ve většině případů přičiněním samotných autorů, kteří po studiu pramenů ve zdejších archivech považovali za svou morální povinnost odevzdání autorských výtisků.

I přes další nepřízeň osudu nebyla snaha zemského archivu marná. Původní záměr, s nímž bylo v devadesátých letech minulého století založeno české oddělení konzultační knihovny, byl splněn. Odborné publikace zde prezentovaly českou a slovenskou vědeckou práci a zároveň byly a stále jsou oporou našim i zahraničním badatelům, podílejícím se na různých projektech.¹⁹ O tom, že naše oddělení obstálo se ctí po stánce reprezentativní, se může přesvědčit každý návštěvník Vatikánské knihovny, neboť je mu dopřáno postát v prvním patře hlavního sálu před zaplněnými dřevěnými regály s označením „Cecoslovacchia“.

Dnešní generaci čeká nelehký úkol a jeho výsledek mohou, stejně jako před desítkami let, do značné míry ovlivnit i různé archivy, vědecké instituce a vydavatelství. Už nejbližší léta ukáží jestli se podařilo v plném rozsahu navázat na předchozí výsledky. Tento kratičký příspěvek měl být skromným připomenutím nedávno minulého stého výročí založení českého oddělení Vatikánské knihovny. Zároveň by měl být výzvou odborné veřejnosti k jeho systematickému doplňování. Důležitou roli v této významné činnosti by měly do budoucna sehrát Státní ústřední archiv a Český historický ústav v Římě.

POZNÁMKY:

1. Srovnej zprávy o postupu výzkumů publikované na stránkách Zpráv zemského archivu. Naposledy shrnuli přehled výzkumů J. Eršil, *Monumenta Vaticana*. In: 130 let Zemského archivu – Sborník příspěvků z konference konané u příležitosti 130. výročí založení Zemského archivu a 100. výročí úmrtí jeho zakladatele a 1. ředitele prof. A. Gindelyho, Státní ústřední archiv v Praze 1993, s. 34–43 a A. Pazderová, *Edice nunciatur u císařského dvora v Praze a ve Vídni*, tamtéž, s. 44–51.
2. I. Kollmann, *Acta Sacrae Congregationis de Propaganda fide res gestas bohemicas illustrantia*. Tomi I. pars 1. 1622–1623, Praha 1923; *Prodromus*, Praha 1939; *Tomus II. 1623–1624, opera Ignatii Kollmann (auctore defuncto edidit A. Haas)*, Praha 1954.
3. Z bohatého výčtu zmíníme alespoň nejdůležitější edice *Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia*, *Sněmy české* a *Acta Sacrae Congregationis*

de Prapaganda fide res gestas bohemicas illustrantia.

4. Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA Praha), fond Archiv země České (AZČ), inventární číslo 428.
5. SÚA Praha, AZČ, inv. č. 428 – rozhodnutí zemského výboru č. 52 197 ze dne 17. listopadu 1893.
6. Zachoval se například dopis Hermenegilda Jirečka, datovaný 6. dubna 1893 ve Vídni o darování knih, vydaných vlastním nákladem.
7. Kollmann zastával od 1. července 1893 v zemském archivu místo třetího adjunkta.
8. SÚA Praha, AZČ, inv. č. 428.
9. Informace o Klicmanově zprávě z 21. prosince 1893 je uložena v SÚA Praha, AZČ, inv. č. 428.
10. Srovnej zprávu Zemského výboru č. 13237 z 21. března 1894 zemskému archivu.
11. Codex iuris bohemicus a další tituly věnoval v roce 1904 opět Hermenegild Jireček a Právnická jednota přispěla Pražákovým Rakouským právem ústavním.
12. O vztahu Československa a Vatikánu mezi válkami pojednávají drobné studie A. Gajanové, O poměru Vatikánu k předmnichovské republice. In: Církev v našich dějinách, Praha 1960, s. 155–169 a J. Dejmka, Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920–1921). (Kroftova vyslanecká mise v Římě. ČČH 91, 1993, č. 2, s. 224–246. Celkové objektivní zhodnocení tohoto problému naší historiografii dosud chybí.
13. SÚA Praha, fond Ministerstvo školství a národní osvěty (dále MŠNO), signatura 35 Řím-Čsl. historický ústav. Zpráva ministerstva školství a národní osvěty Zemskému správnímu výboru ze 31. prosince 1920 č.j. 85 508/1920.
14. B. Jenšovský, Český zemský archiv a výzkum archivů italských a vatikánských v prvním desetiletí republiky. Zprávy Českého zemského archivu 7, 1931, s. 198.
15. Pontificum Romanorum diplomata papyrae quae supersunt in tabulariis Hispaniae Italiae Germaniae phototypice expressa iussu Pii PP XI consilio et opera procuratorum Bibliothecae Vaticanae. Romae 1929.
16. Srovnej B. Jenšovský, Zpráva o činnosti Českého zemského archivu za léta 1930–1933. Zprávy Českého zemského archivu 8, 1939, s. 254.
17. Podrobněji přibližuje jednotlivé dárce Zpráva o činnosti Českého zemského archivu za léta 1934–1941. Zprávy Českého zemského archivu 9, 1946, s. 378.
18. Srovnej poznámku 17.
19. Bohužel se v knihovně vedle seriózních vědeckých publikací a edic prame-

nů objevovala i řada svazků, které zde z pohledu dnešních uživatelů nejsou velkým přínosem. Jedná se například o úzce specializované regionální dějiny a řadu dalších knih, odesílaných autory vesměs přímo do Vatikánu.